

Ζητιτική Θεάτρου

‘Η «Μελισσα» του Καζαντζάκη

ΑΠΟ ΤΟ ΘΙΑΣΟ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ

Δεν είμαστε σέ θέσι νά δεβαιώσουμε ποιά σχέσι μπορεί νά ὑπάρχη ανάμεσα στοὺς «Κυψελίδες» τοῦ Δημητρίου Ν. Βερναρδάκη καὶ τὴν «Μελισσα» τοῦ Νίκου Καζαντζάκη. Διαβάζοντας, ὁμως τὸ κείμενο τῆς «Μελισσας» καὶ παρακολουθώντας τὴν παράστασί της ἀπὸ τὸν θίασο τοῦ Ἑθνικοῦ στὸ Ὡδεῖο Ἡρώδου, μπορούμε νά διαπιστώσουμε, ὅτι ὅποια κι’ ἂν εἶναι τὰ δάνεια στοιχεῖα της, ἀπὸ τὴ μυθολογία ἢ τὴν θεατρογραφία, ἑλληνική καὶ ξένη, ἔχουμε νά κάνουμε μὲ ἕναν ὕψηλὸ ποιητικὸ λόγον, γνήσια Καζαντζακικό, μὲ ὅλα τὰ προτερήματα καὶ ἐλαττώματά του, στὴ φιλοσοφική καὶ τὴν ἀνθρώπιν οὐσία του, στὴν ἐντεχνη ἐκφρασί της. Ἕνας ἀτόφιος Καζαντζάκης, γεμάτος πίκρα κι’ ὅλος πάθος, ἀλλοπρόσαλλος καὶ ἐκδικητικός, ρωμαλέος καὶ ἀντιφατικός, χειμαρρῶδης καὶ μεγαλολογᾶς, δικαιοδότης καὶ σαρκαστὴς τοῦ ὀρθοῦ, ἀνωτιστικὸς καὶ μηδενιστικὸς στὴν ἀπόληξί του, προβάλλει ἐδῶ.

Βάσι του πῆρε τὸν ἀρχαῖον μῦθον τοῦ Βασιλῆα τῆς Κορίνθου Περσέως, ποὺ σκότωσε τὴν γυναῖκα του Λυσισθένη, ἢ Μελισσα, ὅπως χαϊδευτικὰ τὴν ἀποκαλοῦσε, καὶ κατόπιν μετάνοιωσε. Ἀλλὰ τὸν μετέλλαξε μὲ μιὰ Σαίξπηρεια ὕψι σειρᾶς φονικῶν. Ὁ Περσέως παραμένει κι’ ἐδῶ ὁ ἄρχοντας ποὺ μεγάλυνε τὴ χώρα του τὸν 7ο μὲ 6ο π. Χ. αἰῶνα. Ἀλλὰ δὲν εἶναι πιά ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐπὶ τὰ σοφοὺς τῆς ἀρχαιότητος. Εἶναι ἕνας μάγος ποὺ μιλεῖ μὲ τὸ φεγγάρι καὶ τίς σαλαμάντρες. Τὰ σοφὰ του ἀποφθέγματα ἔχουν πάει περίπατο. Ἐχει ἀπομείνει ὁ σκληρὸς καὶ ἔρμαιο τοῦ συναισθηματικοῦ αὐθορητισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ τὸν κυνηγᾷ ἢ τύφει γιὰ τὴν συζυγοκτονία καὶ κυνηγᾷ μάταια ὁ ἴδιος τὴν ἐξιλέωσι μὲ τὴν συγνώμη! Οἱ νεκροὶ δὲν συγχωροῦν. Ἐκδικοῦνται μὲ τοὺς ἰδίους τοὺς τοὺς γόνους, ποὺ φέρουν τὰ χαιρετίσματα ἀπὸ τὸν Ἄδην. Ὁ τύραννος δὲν θὰ τιμωρῇ ἀπλῶς τὸν πεθερὸν τοῦ βασιλῆα τῆς Ἐπιδαύρου, Προκλέα. Θὰ τὸν κάψῃ ζωντανόν. Θὰ σκοτώσῃ τὸ γυιὸν τοῦ Κύπελο — ὁ σκηνοθέτης ἔκρινε καλὸ, μαζί μὲ ὅλλα νά κόψῃ κι’ ὅλην αὐτὴ τὴ σκηνή — ποὺ ἔμοιαζε στὴν μακαρίτισσα. Δὲν θὰ τιμωρῇ, ὅπως θέλει ὁ ἀρχαῖος μῦθος, τοὺς Κερκυραίους, ἀλλὰ θὰ σκοτώσῃ ὁ ἴδιος τὸν γυιὸν τοῦ Λυκόφρονος. Δὲν θὰ γυμνώσῃ μόνο τίς φίλες τῆς γυναῖκας του, θὰ διατάξῃ ὅλες νά θανατωθοῦν. Κι’ ὁ ἴδιος θ’ ἀγκαλιάσῃ μόνος του τὸν θάνατον μὲ τὸ δηλητήριον.

Μέσα σ’ ὅλη αὐτὴ τὴν αἱματηρὴ ἱστορία ὑπάρχει ἀμφισβήτησις ἢ ἔμμεση καταδίκη τῆς τυραννίας καὶ ἢ αὐτοκατάλυσις της. Μέσα ἀπὸ τὰ ἴδια της τὰ σπλάγχνα. Κύρια μορφή τῆς τραγωδίας δὲν εἶναι μόνον ὁ Περσέως. Εἶναι ἀκόμα πρὸς πολὺ ὁ Λυκόφρων, ὁ γυιὸς ποὺ τοῦ μοιάζει, ποὺ ἐνῶ καλεῖται νά εἶναι ὁ συνεχιστὴς τῆς τυραννίας, θὰ πετάξῃ τὸ στέμμα γάμων, θὰ πετάξῃ πρὸς πολὺ στὰ μοῦτρα τοῦ πατέρα τύραννου, τὸ μῆκος τῆς ἀγαπημένης του γυναῖκας, τὸ μῖσος τὸ δικό του γιὰ τὴν τυραννική καὶ μὲ τὸν θάνατον, ποὺ θὰ δεχθῇ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ πατρικὸν χέρι, θὰ γίνῃ ὁ ἴδιος καταλύτης της.

Μὲ τίς δυὸ αὐτὲς μορφὰς ὁ Καζαντζάκης θὰ πῇ τὸν μεγάλο του λόγο γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατον, τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν λευτεριά, ὅχι τόσο ὅπως αὐτὸς τὰ ἐνοίωσε καὶ τὰ ἔζησε, ὅσο ὅπως θέλησε νά τὰ διακηρύξῃ. Ὁ συμβολικὸς ἀνήφορος θὰ κἀνῃ κι’ ἐδῶ τὴν ἐμφάνισί του:

«Δυὸ δρόμοι — θὰ πῇ ὁ Λυκόφρων — ἀφίγονται μπροστά μου: Ὁ ἕνας στρωτός, εἰρήνη, γλύκα, καλοπέρασι, γυναῖκα στὴν ἀγκάλη. Δὲν ἄκουσα τίποτα, δὲν εἶδα τίποτα, δὲν θὰ πάω στὸν παπποῦ, γιατί μπορεί νά μού μαρτυρῇ κανένα ἄγριο μυστικόν· δὲ θὰ ἐυπνήσω τὴ μοῖρα! Κι’ ὁ ἄλλος δρόμος, ὁ ἀνήφορος: Ἄκουσα, εἶδα, θ’ ἀκολουθῇσιν τὴν κρυφὴ φωνή, τὸ ἀπάνθρωπον πουλί τὴν καρδιά μου. Θὰ πάω στοῦ παπποῦ, θὰ δώσω κλωτσιὰ καὶ θὰ ἐυπνήσω τὴ μοῖρα. Εἶμαι καλύτερος. Ὅποιο δρόμον θέλω, διαλέγω· διαλέγω τὸν ἀνήφορον. Αὐτὸς μού ἀρέσει».

Καθαρὰ ἐπίσης θὰ ἐκφρασθῇ ὁ γλυκόπικρος, καλυσίγελος τῆς ζωῆς, μὲ τὴν παραστατικὴ προβολὴ τῆς μορφῆς τοῦ Διονύσου: «Σφάξτε ταῦρα — θὰ διατάξῃ ὁ Προκλέας — στὸ νεὸν τοῦ Διόνυσου, μενάλῃ ἢ χάρι τω! Αὐτὸς εἶναι ὁ ἄρχοντας τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου» ἀπὸ τὸ γέλιο τοῦ γονιμῆσαν οἱ θεοί, ἀπὸ τὰ κλάμματά του, οἱ ἄνθρωποι. Μιὰ μέρα χαμογέλασε καὶ γεννήθηκα· γελῶ σὰν τὸ θεόν, κλαίω σὰν τὸν ἀνθρώπον, ὅλα τὰ χάρηκα». Κι’ ὁ ἐγγονὸς του ὁ Κύπελος, σὲ μιὰ Διονυσιακὴ μέθη, θὰ προσθέσῃ: «Ἐγὼ στὸ παλάτι τοῦ παπποῦ εἶδα στολισμένον στὸ ξύλον τὸ πρόσωπό του καὶ τρόμαξα. Ὅταν τὸ ὅλεπες ἀπὸ δεξιά, γελούσε, ὅταν τὸ ὅλεπες ἀπ’ ἀριστερὰ, ἔκλαιγε· κι’ ἀπὸ μπροστά τὸ πρόσωπο φαίνονταν ἥσυχον, αὐστηρό, ἀπάνω ἀπὸ τὴ χαρὰ καὶ τὸν πόνον».

Μὲ τὴν τελευταία αὐτὴ ἀποψη θὰ δεθῇ καὶ ἡ θέσι τοῦ Καζαντζάκη γιὰ τὴν ἐλπίδα καὶ τὸν ἀπελπισμό, ποὺ θὰ τὸν κἀνῃ νά πιστεύῃ ἢ τοῦλάχιστον νά λὴν πὼς πιστεύει ὅτι μόνον ὅταν πάψῃ νά ἐλπίζῃ ὁ ἀνθρώπος ἐλευ-

θερῶνεται πραγματικά. Ἀδιάφορον ἂν εἶναι περιττὴ πιά τέτοια ἐλευθερία ἢ ἂν ἀπολήγῃ σὲ καθαρά ἀντιανθρώπινον ἀποτέλεσμα μὲ τὴν ἀποχαλίνωσι τοῦ ἀνθρώπου: Ὅποιος δὲν ἐλπίζει, μπορεί νά κἀνῃ μεγάλες πράξεις, μπορεί ὁμως καὶ οἱ μεγάλες πράξεις του νά εἶναι θηριώδεις κι’ ἐγκληματικές.

Ὅπως δὲ, ἡ ἀντίληψι αὐτῇ, δὲν τὸν ἐμπόδισε νά δῇ ὅτι ἡ ψυχὴ, εἶναι «φοβερὴ πυρκαγιά τοῦ ἀνθρώπου» κι’ αὐτὴν τὴν πυρκαγιά κατὰφερε νά ζωγραφίσῃ μὲ τὸν Περσέως καὶ τὸν Λυκόφρον. Τ’ ἄλλα πρόσωπα ἔρχονται νά ἐπικουρήσουν: Ὁ Κύπελος ἀλαφροῖσκιωτος κι’ ἀλλοπαρμένος, ἢ Ἄλκα αἰῶνια τρυφερὴ γυναῖκα, ὁ Προκλῆς πρόσχαρος καὶ σαρκαστικὸς δοκιμαστής τῆς ζωῆς. Θὰ κάνουν ἐπίσης τὴν ἐμφάνισί τους οἱ ἀρχόντοι. Καὶ δὲν θὰ διστάσῃ ὁ Καζαντζάκης νά τοὺς γελοιοποιήσῃ καὶ νά προκαλέσῃ εἰς ὄργην τοὺς τὸ γέλιο τοῦ κοινοῦ. Θὰ προβληθῇ καὶ ὁ λαός, ὡς παλλὴ καρᾶς, μιὰ καὶ εἶναι οἱ πολλοὶ ποὺ μποροῦν νά νικήσουν τὸν ἕνα. Ἀλλὰ δὲ, θ’ ἀφήσῃ ὁ Καζαντζάκης τὸν κόσμον νά χαρῇ τὸ πρόσωπον χειροκρότημά του: τὸν ἴδιον τὸν ἐκπρόσωπον τοῦ λαοῦ Χαρίλαον. Θὰ τὸν παρουσιάσῃ εὐθύς ἀμέσως νά παραδίδῃ τ’ ἄρματα στὸν τύραννον καὶ πρὸς κάτω — θάρεις μ’ ἕνα κρυφὸ ἀντιλαϊκὸ μῖσος — θὰ τὸν ἐμφανίσῃ ἀκόμη καὶ κιοτῇ, ποὺ θ’ ἀρνηθῇ νά δώσῃ ψωμί καὶ νερόν στὸν κατὰτρεγμένον Λυκόφρον, ἐνῶ δὲν θ’ ἀρνηθῇ νά τοῦ τὰ προσφέρῃ ἕνα ἀπλὸ κορίτσι. Καὶ πρὸς πέρας, λὲς καὶ θέλει ἀκόμη κι’ ἀπ’ τὸν τάφο του νά διαμαρτυρηθῇ ὅταν τὸ κοινὸν χειροκροτεῖ τὰ λόγια του γιὰ τὴν Εἰρήνην, θὰ φωνάξῃ μὲ τὸ στόμα τοῦ Περσέως, πὼς δὲν θ’ ἀφήσῃ τὸν κόσμον νά βουρκιάσῃ δίχως πόλεμον...

Μιὰ τέτοια τραγωδία οὐσίας συγκαιρινῆς δὲν μπορεί νά ᾔχῃ καὶ πολλὴ σχέσι μὲ παλιότερα πρότυπα, ἔστω καὶ δάνεια. Καὶ ἄσχετα ἀπὸ τίς ἀντιλήψεις ποὺ περικλείνει καὶ τίς ἐπιφυλάξεις μας γι’ αὐτὰς, εἶναι θεατρικὰ στημένη καὶ ἀποκαλύπτει ὅτι ὑπάρχουν κι’ ἑλληνικὰ ἔργα ἄξια.

Ὅρθα ἔπραξε τὸ Ἑθνικὸν ποὺ τὴν παρουσίασε, ὀρθὰ θὰ πράξῃ νά τὴν παρουσιάσῃ καὶ στὴ χειμερινῇ σκηνῇ, μὲ ἀντίστοιχον φυσικὰ σκηνικὴν προσαρμογήν. Ὅρθα θὰ κάμῃ, νά παρουσιάσῃ κι’ ἄλλα ἄξια ἑλληνικὰ θεατρικὰ ἔργα, μ’ ἐπίμονον ἀναζήτησιν τοὺς καὶ προτίμησι.

Ἴσως, γενικά, τὰ σημερινὰ στελέχη τοῦ Ἑθνικοῦ νά μὴν εἶναι ἐκεῖνα ποὺ ἀπαιτοῦσαν τὰ ἄδρα καὶ σκληρὰ πρόσωπα τῆς Καζαντζακικῆς τραγωδίας, μὲ τὸν μεστὸν λόγον καὶ τὴν τραχεῖα φωνή. Ὡστόσο μὲ τὰ φωνητικὰ ἐφόδια ποὺ διαθέτουν οἱ καλοὶ ἡθοποιοὶ ἐπετέλεσαν ἄθια ἔργα. Ὁ Θάνος Κωτσόπουλος ἔδωκε τὴν τρικυμισμένην ψυχὴν τοῦ Περσέως, μὲ θαυμαστὴ συχνὰ ἐναλλαγὴ τόνων κατὰ τίς μεταπτώσεις της ἀπὸ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πεθαμένην Μελισσάν καὶ τὴν τρυφερὴν στοργὴν πρὸς τὸν ὁμοῖόν του γυιὸν τὸν Λυκόφρον, ὡς τὸ ψυχόρμητον ξέσπασμα ποὺ ὁδηγεῖ στὸ φονικὸν τοῦ ἴδιου τοῦ τοῦ σπλάχνου. Δίκαια χειροκροτήθηκε ἐπανειλημμένα ἀπὸ τὸ κοινόν. Ὁ Νίκος Κάκης ὡς Λυκόφρων, παρὰ τὴν ἀρχικὴν του ἀστάθεια, εἶχε ὅσο προχωροῦσε ἢ παράστασις ἀξιοπρόσεκτη ἔξαρσις. Ὁ Πέτρος Φυσούν ἔδωκε τὸν ἀλαφροῖσκιωτον Κύπελον, σύμφωνον μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου, μὲ πολλὴν ζέση καὶ ἐκφραστικότητα. Ἡ Ἑλένη Χατζηαργύρη ἦταν μιὰ τρυφερή, μὲ μέτρο καὶ συγκρατημὸν πονεμένη Ἄλκα, ποὺ παλεύει ἀνάμεσα σὲ ἄρχοντα γονικόν καὶ τὸν ἀγαπημένον, ποὺ παρὰ ἐνὶ χαμῶ καὶ τὸν χάνει κι’ αὐτῇ. Ἐξοχος ἦταν ὡς θυμόσοφος τύραννος τῆς Ἐπιδαύρου, ὁ Λυκούργος Καλέρης, στὴ μορφῇ, στὴ στάσι, στὴ κίνησι, στὸν καθαρὸν λόγον. Καὶ μολονότι θὰ μπορούσε νά ἔχῃ μάθει περισσότερον τὰ λόγια του, ὥστε νά μὴν ἀναγκάζεται νά φωνάξῃ καὶ ν’ ἀκούγεται ὁ ὑποβολεύς, δίκαια χειροκροτήθηκε ἀπὸ τὸ κοινόν. Ἐχώρισεν ἐπίσης στὴ γελοιογραφίᾳ τοῦ ἄρχοντος ὁ Σπῆλιος Παπαδάκης Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι ἦσαν ποιοὶ δὲν ἔπαιξαν ἄσχημα τοὺς ρόλους τους. Μόνον ὁ χορός, χωρὶς βέβαιον νά φταίῃ ὁ ἴδιος, δὲν ἱκανοποίησε οὔτε χορογραφικὰ οὔτε μουσικὰ. Ἕνα - δυὸ ἐπίσης διαλεῖμματα, ὅπως σημειώνονται καὶ στὸ ἔργο, θὰ ἐκκούραζαν τὸν θεατὴν. Γενικά ὁμως, νομίζουμε ὅτι ἦταν ἀδιάσπλη ἡ ὁρὴ καὶ ἡ σκηνοθεσία τοῦ Ἀλέξη Σολομοῦ κατώρθωσε νά δώσῃ σάοκα καὶ ὁστὰ στὴν τραγωδίαν τοῦ Καζαντζάκη καὶ νά προσφέρῃ μιὰ ἄρτια παράστασι.

ΜΠΑΜΠΗΣ Δ. ΚΛΑΡΑΣ